

KISS VENDEL – SZÁMADÓ EMESE (SZERK.)

KOMÁROM A SZABADSÁGHARCBA 1848–49**Válogatás a Komáromi Napok Történész konferenciáinak előadásából 1992–2016***(Komáromi Klapka György Múzeum, Komárom, 2016. 200 o. ISBN 978-615-5588-04-4)*

Az utóbbi időben immár hagyománnyá vált nemcsak a tavasszal Komáromban vagy a szlovákiai Komarnóban megrendezett történész konferencia, de az ott elhangzott előadásokból szerkesztett, időről-időre megjelenő tanulmánykötet is. A konferenciaszervezés és a kötetek szerkesztése Kiss Vendel, a Tatabányai Múzeum igazgató-helyettese nevéhez fűződik. Az utóbbi időben csatlakozott hozzá Számadó Emese, a Komáromi Klapka György Múzeum igazgatója. Ezúttal ők ketten jegyzik a most bemutatandó új tanulmánykötetet, amely a sorban a negyedik.¹

A *Komárom a szabadságharcban 1848–49* című kötet az eddigi 25 konferencia anyagából válogatva hét tanulmányt tartalmaz, melyek mind kapcsolódnak a város és a vár szabadságharc alatti történetéhez. A konferenciasorozat állandó előadói által jegyzett tanulmányokat közreadó kötet tetszetős és stílszerű borítóval jelent meg. A negyedszázados jubileumot 25 kardvágás és a borítón jól láthatóan elhelyezett nemzetiszínű kardbojttal ellátott szablya jelzi. Rendkívül szép papíron, igényes illusztrációkkal, táblázatokkal készült. Épp ezért szomorú, hogy ezúttal is elmaradt egy, a kötet használhatóságát nagyban növelő, személy- és helynévmutató elkészítése. Ugyancsak zavaró az egyes külön-külön megírt tanulmányok összefésülésének hiánya és egy-egy súlyosabb elírás javításának elmaradása. Így fordulhat elő, hogy Bona Gábor tanulmányában a Komárom elleni császári támadás időpontja március 30. (helytelenül, 8. o.), a roham történetét bemutató, Csikány Tamás által jegyzett tanulmányban azonban március 31. (helyesen, 46. o.). Ugyanakkor ez utóbbi tanulmányban bennmaradt a schwechati csata dátumának tévesen egy nappal későbbre datálása (36. o.). A vár magyar kézre kerülésének története, a parancsnokok személye és a vár 1848. szeptember–decemberi története több tanulmányban is ismétli önmagát, ezt a koherencia zavart érdemes lett volna felszámolni.

A kötet első tanulmánya Bona Gábor tollából *A komáromi várórség csapatai és tisztikara (1849. január–április)* címmel íródott. A szerző először röviden ismerteti a vár történetét, az 1848. őszi–téli eseményeket, majd bemutatja az erőd parancsnoki karát. Az 1800-as évek első felében jelentősen átépített, erőelemekkel és sáncokkal megerősített komáromi erődrendszer parancsnoka 1848. tavaszán Mertz cs. kir. altábornagy volt. A több mint hetven éves, tapasztalt tábornok nem rokonszenvezett a magyar forradalmi átalakulással, így amint lehetősége volt – bár lemondását nem fogadták el – távozott a vár éléről. Utóda báró Majthényi István honvéd ezredes, majd vezérőrnagy lett. Őt az 1848. decemberében meginduló általános császári támadás következtében a vár alatt megjelenő

¹ A korábbi kötetetek: Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Az 1. Komáromi Napok alkalmából rendezett tudományos tanácskozás előadásai. 1992. április 26. Szerk. *Kiss Vendel*. Komárom, 1994.; Magyarország legerősebb bástyája Komárom. Válogatás a Komáromi Napok történészkonferenciáinak előadásából 1993–2001. Szerk. *Kiss Vendel*. Komárom, 2003.; Komárom ismeretlen csillagai. Komárom 1848-as történetének historiai félárnyékba került szereplői. 2011. április 29-én a 20. Komáromi napok alatt rendezett történész konferencia előadóinak tanulmányai. Szerk. *Kiss Vendel*. Komárom, 2013.

ellenséges csapatok eléggé elbizonytalanították ahhoz, hogy volt császári tisztként nem vállalta a további szolgálatot, és január elején lemondott tisztéről. Utóda a mérnökkari igazgató, Török Ignác ezredes lett, akit hamarosan szintén előléptettek vezérőrnaggyá. A vár védelme az ő irányításával szilárdult meg. Egészen április közepéig vezette a védelmet, amikor az újonnan kinevezett parancsnokoknak (előbb Lenkey János várőrségi csapatparancsnoknak, majd Richard Guyon várparancsnoknak, mindketten vezérőrnagyok) sikerült bejutniuk az ekkor már szorosan körülzárolt és aktívan ostromlott várba. Néhány nappal később a felmentő honvédsereg is megérkezett.

A szerző a továbbiakban megismerteti az olvasót a Komáromban 1849. január és április között csapat- vagy dandárparancsnokként szolgált főtisztekkel, majd sorban bemutatja a várőrségben szolgált alakulatok rövid történetét és tisztikarát. A gyalogos-, lovas-, tüzér-, és műszaki alakulatok mellett nem maradnak ki a vezérkari- és segédtisztiek, a térparancsnokság, a számvevő hivatal, a kórházak, az orvosi kar tisztjei sem. Természetesen, aki bővebben szeretne tájékozódni a felsorolt tisztek valamelyikének előmeneteléről, felapozhatja Bona Gábor már korábban megjelent honvédtiszti életrajzi köteteit.

A következő fejezetet Csikány Tamás jegyzi, *Adalékok a komáromi erődrendszer 1849. március 31-i megrohanásának történetéhez* címmel. A szerző tanulmányában elsősorban a császári hadseregnél keletkezett források felhasználásával, a fent idézett időpontban a komáromi erődrendszer ellen intézett sikertelen osztrák támadás előzményeit és eseményeit mutatja be. Röviden ismerteti „az Osztrák Császárság elsőrangú erődrendszerének” elemeit, elhelyezkedését, katonaföldrajzi jellemzőit. Ezután tárgyalja a vár császári szempontból történő elvesztését, majd a megfigyelésére, körülzárására, végül ostromára tett erőfeszítéseket. A kezdetben csekély, majd egyre nagyobb erők odavezénylésével megoldandó feladat Balthazar Simunich altábornagra hárult, akinek el kellett viselnie a Bécs katonai parancsnokaként működő Ludvig Welden tábornagy folyamatos beleszólását az ostrom ügyeibe. A két parancsnok tevékenységének „csúcspontját” az erőd március 31-i megrohanása jelentette, ami azonban teljes kudarccal végződött. A szerző véleménye szerint bár az erőd elleni meglepetésszerű rohamtámadás feltételei nem álltak fenn, „a tervet mégsem gondolhatjuk értelmetlennek és eleve rossznak.” A magyar várvédő lövegek azonban hatékonyan tartották távol az ostromlókat és ellensúlyozták az osztrák ágyúk tüzét, így a támadás nem volt eredményes. A tanulmányt öt hasznos melléklet egészíti ki, melyek bemutatják az ostromló csapatok hadrendjét, az ostromágyúk elhelyezkedését, típusait és lőtávolságát.

Hermann Róbert *Görgei és a trónfosztás* című tanulmánya csak részben kapcsolódik Komáromhoz. A fővezér 1849. április 29-én ugyanis itt adta ki hadseregéhez intézett, a tavaszi hadjárat sikereit hangsúlyozó kiáltványát. Ebben leszögezte, hogy a szabadságharc „a természet adta legszentebb népjog harca a bitor zsarnokág ellen” és még korántsem ért véget, folyik tovább. Ennek kapcsán tanulmányában a szerző a fellelhető források alapján megpróbálta rekonstruálni az 1849. március 4-i olmtüzi oktrojált alkotmányra adandó – elsősorban Kossuth által szorgalmazott – választ, és ezzel kapcsolatban Görgei Artúr fővezér, valamint Kossuth Lajos között lezajlott véleménycsere részleteit, a függetlenségi nyilatkozattal kapcsolatos vélekedéseket mind a vezérek között, mind a tisztikarban, összességében Görgei viszonyát a trónfosztás tényéhez. A rendelkezésre álló források Hermann Róbert általi részletes elemzéséből megbizonyosodhatunk róla, hogy a sokszor évekkel, évtizedekkel később, az addigi események befolyása alatt írt visszaem-

lékezések meglehetősen ellentmondásosak, nehezen kibogozhatók. Úgy tűnik az előzetesen tájékoztatott tábornokok összességében pozitívan fogadták Kossuth terveit. Görgeivel kapcsolatban már nem ilyen egyértelmű a helyzet, ugyanakkor ellenszenvet nem mutatott a függetlenségi politikával szemben, legfeljebb nem tartotta időszerűnek a trónfosztás azonnali kimondását. A függetlenségi nyilatkozatról Debrecenből április 17-én megérkező hírek fogadtatását részletesen vizsgálva a szerző megállapítja: némi morgolódás ugyan hallatszott a tisztikar soraiból, de ezt nem követte annak határozott fellépése vagy bomlása. A trónfosztás és a függetlenség kimondása a hadsereg felső vezetésében sem keltett komolyabb visszhangot, legfeljebb az időzítéssel nem értettek egyet. Görgei megnyilatkozásai is inkább az időpontot illető kételyeiről árulkodnak, politikai jellegű fenntartások egyáltalán nem szerepelnek bennük.

Hajagos József a komáromi erőd ostrom alatti belső rendjének bemutatására szentelte tanulmányát *Belső őrszolgálat Komáromban 1849 elején* címmel. A szerző először röviden ismerteti a vár 1848 előtti történetét, magyar kézre kerülését, valamint a várkormányzatban az őszi hónapokban bekövetkező változásokat. A tanulmány a továbbiakban az erődben szolgált 17., majd új számozása szerint 64. honvédszászlóalj – fennmaradt és néhány évvel ezelőtt a kutatás számára újra felfedezett – parancskönyve alapján mutatja be a vár belső rendjének megszervezését és működtetését 1849. első hónapjaiban. Ez a forrás tartalmazza ugyanis a várparancsnok által kiadott várparancsnoki, valamint a várőrség parancsnoka által megfogalmazott hadtesti parancsokat. Előbbiek rendelkeztek a belső őrszolgálat ellátásának rendjéről, utóbbiak pedig a végrehajtás során felmerülő hiányosságokat, az ezek kiküszöbölésére hozott rendelkezéseket tartalmazták. A parancskönyvben megtalálhatók még a dandári és zászlóalji parancsnok, melyek kiegészítik a magasabb szintű utasításokban fellelhető információkat. Ehhez hasonló forrás az 1849. augusztus második felében – a komáromi erődben az augusztus 3-i kitörés után – toborzott újoncokból újonnan szervezett 204. honvédszászlóalj parancskönyve, amely szintén ismeretlen volt eddig. Ennek szövege a közelmúltban látott napvilágot és hasonlóan a 64. honvédszászlóalj parancskönyvéhez, Komárom belső életéről nyújt hasznos információkat a második ostrom időszakából, a zászlóalj megalakulásától egészen a kapitulációig.²

Az őrszolgálat megszervezése, a várbeli belső rend és fegyelem megszilárdítása 1849. január–februárban még problémákba ütközött, gyakoriak voltak a mulasztások, fegyelmezetlenségek. A várkormányzat azonban a szabályok gyakori oktatásával, a kirívó esetek kivizsgálásával, megbüntetésével elérte, hogy márciusra a fegyelem megszilárdult. Erre annál is inkább szükség volt, mert addigra az ellenséges csapatok egyre közelebb nyomultak az erődhez és március második felében Komárom lövetését is megkezdték. Ez utóbbi tény önmagában is erősítette a fegyelmet, hiszen mindenki előtt nyilvánvalóvá vált a szabályok betartásának szükségessége, az őrszolgálatok pontos ellátásának fontossága.

A kötet ötödik tanulmánya Kemény Krisztián „A dicsőség kezdete”, avagy a komáromi helyőrség harcai a cs. kir. csapatokkal 1849. január–februárban címmel a vár védelmét ellátó csapatok kitöréseit, aktív védelmi harcait veszi górcső alá. A szerző először

² Solymosi József: A 204. honvédszászlóalj parancskönyve. (Zászlóalji parancsok – forrásközlés). *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 193–213. o.; Különszám. Peremirat. Köszöntő írások Makai Ágnes 70. születésnapjára. *Uő*: A 204. honvédszászlóalj parancskönyve. Hadseregi, várkormányi és hadosztályi parancsok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128. (2015) 2. sz. 509–541. o.

ismerteti a XIX. századi várharcok bevezető szakaszának ismérveit, majd bemutatja Komárom védőit 1848–49 fordulóján. A csapatok és a várvédelem megszervezésének munkái után, 1849. január elejétől a várőrség kisebb-nagyobb vállalkozások indításával igyekezett megnehezíteni a záró csapatok dolgát. Az ostromlók kezdetben a várőrségnél kisebb létszámmal, majd fokozatos csapaterősítések után közel azonos létszámmal rendelkeztek. Erejük a vár megfigyelésére volt elég, a szabályos ostrom megkezdésére csak márciusban került sor. A várvédők műveleteit három részre csoportosítva tárgyalja a szerző, elsőként a Csallóközben zajló összecsapások, majd a Vág-Duna bal partján, végül a Duna déli, azaz jobb partján indított hadműveletek kerülnek tárgyalásra. A Csallóközben jelentős siker volt a cs. kir. Neustädter-dandár elleni január 13-i támadás, a Vág-Duna hídfőnél főként februárban zajlottak összecsapások, a Duna déli partján pedig viszonylag kevés harccselekményre került sor. A magyar csapatok csak korlátozott létszámmal indíthattak vállalkozásokat, hiszen ügyelniük kellett a vár biztonságára is (a vár védelméhez szükségesnek tartott erőnek, kevesebb, mint a fele áll rendelkezésre), valamint a várból kimozdulva tevékenykedő gyalogságot támogató lovasság és táborigádés is viszonylag kis létszámú volt. A tanulmány mellékleteként, a várvédő és az ostromló erők létszámáról részletes kimutatásokból tájékozódhatunk.

A következő fejezetben („*A haza védelmének dicső munkájához tehetségéből kitelhetőleg mindent áldozni*” – *Komárom hozzájárulása a hon védelméhez 1848/49-ben*) a kötet egyik szerkesztője, Kiss Vendel Komárom városának gazdasági jellegű erőfeszítéseit mutatja be. Ezek igen fontosak voltak a honvédsereg számára és hathatósan hozzájárultak a vár eredményes védelméhez 1848–49-ben. Mivel a komáromi erődrendszer magát a várost is magában foglalta, az ostrom ténye és annak következményei a polgári lakosság életére is hatással voltak. A hadsereg több területen igényelte a helyi polgárok együttműködését, segítségét. Az igények általában a megyei és városi kormánybiztosok közvetítésével jutottak el a polgármesterhez. A fejezet szerzője Komárom város fennmaradt iratanyaga alapján dolgozta fel e segítség részleteit. Kiss Vendel a kötet több tanulmányával ellentétben nemcsak az 1849. január–februári időszak, de a szabadságharc teljes időtartamára vonatkozóan végezte el az iratfeltárást. A várban állomásozó csapatok igényei kiterjedtek a katonaság élelmezésére, a felszerelési hiányok pótlására, vagy a hadsereg készpénz szükségleteit biztosító kölcsönök nyújtására. Mindezek mellett az erődítések építéséhez, javításához is sor került a polgárok kétéves munkájának igénybe vételére. Sok esetben fuvarszolgáltatás vagy előfogat állítási kötelezettség is terhelte Komáromot. A szerző összességében megállapítja, hogy a város mindvégig hozzájárult a vár védelméhez, és „erőforrásait teljesen a honvédelem szolgálatába állította.”

A kötet utolsó fejezete Zakar Péter *Lipovnoki Lipovniczky István élete (1814–1885)* című munkája. A tanulmányból egy ősi magyar nemesi család sarját ismerhetjük meg, aki egyházi pályára lépve „tudományos érdeklődéssel és mérsékelten liberális meggyőződéssel” rendelkező papként futott be karriert a korabeli Magyarországon. Alsóbb iskolát Komáromban végezte, majd győri jogakadémiai és nagyszombati filozófiai és teológiai tanulmányok után 1837-ben szentelték pappá. Kezdetben Esztergomban szolgált érseki helynöki levéltárosként, majd komáromi plébánossá nevezték ki. Itt érték az 1848-as változások, melyek hatására Lipovniczky határozottan a polgári átalakulás mellé állt. A komáromi nemzetőrök táborigádés papjukká választották. A szabadságharc ideje alatt plébániáján számos alkalommal vendégül látta a Komáromban állomásozó csapatok törzstiszt-

jeit. A szabadságharc melletti kiállása népszerűvé tette a városban és a megyében. A császári hatóságok – mivel a komáromi kapitulációs okmány nem garantálta a polgári lakosság büntetlenségét, az csak Julius Jakob von Haynau cs. kir. tábornagy írásbeli ígéretén nyugodott – 1851 őszén eljárást indítottak ellene. Még Scitovszky János esztergomi érsek is közbenjárt érdekében. A pozsonyi hadbíróság a függetlenségi nyilatkozat kihirdetéseért felségárulásban találta bűnösnek és teljes vagyonelkobzásra, valamint kötélt általi halálra ítélte. A császár büntetését kegyelemből két év várfogságra enyhítette. 1853 őszén szabadult. Ezután Esztergomban könyvtárosként alkalmazták. Egyházi karrierje az 1860-as években lendült fel ismét. Esztergomban szolgált kanonokként, majd a kiegyezéskor a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosa (osztályvezetője) lett. 1868-ban nagyvárad püspökké nevezték ki. Itt a város által tisztelt és szeretett főpapként szolgált élete végéig. Állomáshelyén sokat tett a magyar oktatás és kultúra érdekében. Zakar Péter forrásokkal alátámasztva bizonyítja, hogy ekkor elért népszerűségét komáromi évei alapozták meg.

Az ezúttal hét tanulmányt tartalmazó kötet jól szemlélteti az évről évre megrendezett komáromi történész konferencia eredményességét, és az előadók hajlandóságát a szóban elmondottak írásbeli megörökítésére. Hiszen csak így hasznosulnak igazán az előadottak, és az új kutatási eredmények széles körben elérhetővé válnak a szakma képviselőinek, történészeknek, történelemtanároknak egyaránt. Rajtuk kívül jó szívvel ajánlható a kötet minden, a korszak iránt érdeklődő olvasónak, tanulónak.

Solymosi József

DÉR CS. DEZSŐ

AZ 1848–49-ES I. MAGYAR HADTEST SZÜLETÉSE

(’48as Könyvtár, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Line Design, Budapest, 2015. 167 o. ISBN 978-615-80101-2-2)

„Ha lesz seregünk, azzal győzni könnyű. Sereget teremteni, az a nehéz munka” – Szemere Bertalannak, az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjának és teljhatalmú főkormánybiztosnak ezekkel az 1849. január közepén írott, alighanem örökérvényű sorával kezdődik a tavaly indult ’48as Könyvtár című sorozat újabb kiadványa. A Dér Cs. Dezső által jegyzett munka az 1848–1849-es szabadságharc egyik kevésbé ismert szakaszának, az úgynevezett északi mozgó sereg, majd felső-tiszai (I.) hadtest létrejöttének és első küzdelmeinek állít emléket, amely a Felvidék keleti részén, Kassa–Tokaj körzetében 1848 decembere és 1849 februárja között zajlott.

Ahogy a mű bevezetésében maga a szerző is írja, 1848–1849 fordulóján a magyar szabadságharc ügye ingatag lábakon állott. Az 1848 decemberében több irányból meginduló cs. kir. offenzíva miatt a magyar kormányzat a Tiszántúlra szorult vissza, és számára létkérdés volt, hogy az ellenséget a Tisza vonalán fel lehessen tartóztatni. Ez pedig igen csak felértékelte egy olyan, korábban jóformán csak „mellékhadszíntérnek” tartott területnek is az értékét, mint a Felső-Magyarország keleti fele, majd a Felső-Tisza vidéke. Az ekkor itt törtéteknek a sikeres ellenállás szempontjából döntő jelentősége volt, és éppen ez indokolja, hogy a korábbi, némiképp „leegyszerűsítő” összefoglalók után végre részle-